

Порядок гречкоцвіті (*Polygonales*)

До складу цього порядку різні систематики включають різне число родин. В найновіших системах до порядку відносять звичайно тільки одну родину гречкових. Тип будови квітки, зокрема характер розташування тичинок проти листочків оцвітини, наявність дуже розвинутих прилистків, що зростаються в розтруб, і ряд інших рис будови свідчать про близькість гречкових до шовковичних; отже, можливо, що ці два порядки розвинулись паралельно від якихось спільних предків. Раніше гречкоцвіті зближували з багатоматочковими.

Родина гречкові (*Polygonaceae*). Трави, рідше кущі або дерева (в тропіках). Листки з прилистками, які, зростаючись, утворюють розтруб. Квітки у волотях, китицях і колосках з простою три-, шестичленною оцвітиною; тичинок 3—9; маточка складається з двох-трьох плодолистків; зав'язь напівнижня; плід — горішок, насіння з мучнистим ендоспермом; зародок прямий або зігнутий.

Гречкові — велика (понад 800 видів і близько 40 родів), в основному позатропічна родина. В її складі є лікарські, овочеві, круп'яні і дубильні рослини. Характерною рисою майже всієї родини є наявність у листках і молодих пагонах оксалату кальцію, а в підземних органах — танідів.

Гречка посівна (*Fagopyrum sagittatum*, або *F. esculentum*) — важлива круп'яна і медоносна рослина, що походить, очевидно, з Східної Азії. Це однорічна рослина, 30—70 см заввишки, стебло галузисте, червонувате; квітки блідо-рожеві, оцвітина складена з 5 листочків; тичинок 8 (а не 9 — випадок порушення закону кратних відношень); плід — тригранний горішок; насіння з великим мучнистим ендоспермом. Запилюється бджолами.

Щавель (*Rumex*) налічує близько 200 видів, з яких в УРСР є 24. Багаторічні або однорічні рослини. Оцвітина шестичленна, у два кола, листочки внутрішнього кола, розростаючись, щільно оточують горішок; тичинок 6. Ростуть щавлі на луках, біля водойм, часом у лісах або як бур'яни. Розводять як овоч щавель кислий (*R. patientia*). Як бур'яни в нас поширені: на луках щ. кінський (*R. confertus*), на городах, у садках — щ. домашній (*R. domesticus*), на піскуватих вогких місцях — щ. гороб'ячий (*R. acetosella*).

Ревінь (*Rheum*) налічує близько 40 видів, поширених переважно в горах Східної, Середньої і Центральної Азії; в УРСР є тільки в культурі. Це багаторічники з міцним кореневищем і великим листям; тичинок 9; горішок трикрилий. Ревінь культивують як ранні овочеві, лікарські і часом декоративні рослини. У нас найчастіше розводять ревінь лікарський (*R. officinale*), р. пальчастий (*R. palmatum*).

Гірчак (*Polygonum*) — великий рід, що налічує понад 250 видів, з яких в УРСР є близько 90. Оцвітина забарвлена; тичинок 4—8. Багаторічні або однорічні трави, що ростуть на вогких місцях, по берегах водойм, біля канав, на пісках, луках, на засмічених місцях. Найбільш поширені такі: спориш (*P. aviculare*) — повсюдний бур'ян, водяний, або собачий, перець (*P. hydropiper*), що росте вздовж канав і на вогких місцях; уся рослина має пекучий смак; ракові шиї (*P. bistorta*), що росте на вологих луках і болотах.

Джугун, або кандим (*Calligonum*) — своєрідні безлисті кущі з головчастими суцвіттями. Поширені на пісках, переважно в Середній Азії, де ростуть разом з саксаулом, піщаною акацією та іншими рослинами.

Група порядків (*Dyalipetalae*)

Порядок гвоздикоцвіті, центронасінні (*Caryophyllales, Centrospermae*)

Об'єднує до 8 близьких між собою родин. Головною ознакою порядку є зігнутість насінних зачатків і зародка в насінніні, який оточує мучнистий перисперм. Другою істотною рисою є прикріплення насінних зачатків до центрального або осевого сім'яносія. За типом квіток, побудованих в основному як у однопокривних, окремі більш примітивні родини порядку дуже близькі до кропивових і почасти до гречкових. Інші, більш розвинуті, є ніби перехідними до родин з подвійною оцвітиною і зрослопелюстковим віночком.

Родина гвоздикові (*Caryophyllaceae*). Багаторічні і однорічні трави, рідше напівкуші. Листки прості, супротивні, рідше чергові. Квітки правильні, здебільшого в дихазіальних суцвіттях, рідше поодинокі; оцвітина подвійна, п'ятичленна; чашолистки вільні або зрослі; пелюстки вільні, на верхівці часто виїмчасті або глибоко двороздільні, нерідко з нігтиком; тичинок 10 або 5; маточка з 2—5 плодолистків; зав'язь верхня, одногнізда, стовпчиків 2—5; вони вільні або зрослися; плід здебільшого коробочка, рідше горішок або ягодоподібний; насіння з периспермом і зігнутим зародком (рис. 108).

Гвоздикові охоплюють 80 родів і понад 2000 видів, властивих помірним і субтропічним областям. Культурних рослин дуже мало (гвоздики). Окремі види містять глікозиди і сапоніни і є отруйними; чимало є також бур'янів. Родина досить природно поділяється на 3 підродини, представлені у нашій флорі.

Підродина мокричні (*Alsinoideae*). Чашечка вільнолиста; пелюстки без нігтиків. Зірочник (*Stellaria*) налічує близько 100 видів, з них понад 50 є у флорі СРСР. У листяних лісах Європейської частини СРСР скрізь, майже до Уралу, досить поширений зірочник лісовий (*S. holostea*) — багаторічник з білими двороздільними пелюстками. На луках, особливо заплавних, по схилах і узліссях часто зустрічається зірочник злаковидний, або п'яна трава (*S. graminea*). Це низька сланка рослина, отруйна для коней. По городах, вогких засмічених місцях як бур'ян майже скрізь росте зірочник середній, або мокричник (*S. media*), з лежачими або висхідними стеблами, що утворюють часом пухкі дернинки. Польовим і городнім бур'яном на Поліссі є шпергель посівний (*Spergula sativa*) з нитковидними листками, розміщеними кільцями і дрібними білими квітками. Специфічно бур'яном посівів льону є шпергель льоновий (*S. linicola*), поширений у зоні культури льону.

Підродина смілкові (*Silenoideae*). Чашечка зрослолиста, часто циліндричної форми; пелюстки з довгими нігтиками. Найбільш відомі такі роди: смілка (*Silene*), що налічує близько 300 видів, з них у УРСР є понад 20 видів, поширених на луках, у степах, на узліссях, різ-

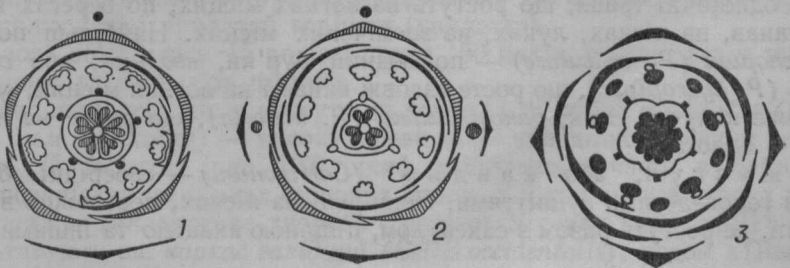

Рис. 108. Діаграми квіток гвоздикових:

1 — смолянки (*Viscaria*); 2 — смілки (*Silene*); 3 — куколю (*Agrostemma*).

них відслоненнях тощо. Досить великим і поліморфним є рід *гвоздик* (*Dianthus*), що налічує понад 300 видів, з яких у флорі УРСР є близько 30 видів. Гвоздики є улюбленими і популярними декоративними рослинами. У культурі розрізняють три основні групи гвоздик: *садова* або *голландська*, *гвоздика* (*D. caryophyllus*) — багаторічник до 50—60 см заввишки; є багато цінних садових сортів і форм з великими різно забарвленими, пахучими, найчастіше махровими квітками. *Турецька гвоздика* (*D. barbatus*) — дворічник; квітки мають різне забарвлення, прості й махрові, у щитовидних головках; пелюстки по краях дрібнозубчасті; різні сорти культивуються часто на зріз. *Китайська гвоздика* (*D. chinensis*) — однорічник, найчастіше з рожевими, рідше з білими квітками в невеликих пучках; є досить перспективні сорти з великими і яскравими квітками. *Кукіль звичайний* (*Agrostemma githago*) — бур'ян озимих і ярих культур з великими рожево-пурпуровими квітками. Насіння чорне, дуже отруйне, містить глікозид агростемін. *Мильнянка лікарська*, або *собаче мило* (*Saponaria officinalis*) — багаторічна рослина до 50—80 см заввишки, квітки красиві, біло-рожеві. Росте на узліссях, луках, при берегах; часом її вирощують на городах, де вона дичавіє. У її коренях багато сапоніну; рослина отруйна.

Підродина червцеві, або дивалові (*Scleranthoideae*). Квітки невиразні, дрібні, скупчені в клубочки, пелюстки часто відсутні. Найчастіше зустрічаються в нас на відкритих піскуватих місцях як бур'ян: *червець однорічний* (*Scleranthus annuus*) — невеличка (5—15 см заввишки) рослина та *гризниця запашна* (*Herniaria polygama*) — також невелика, коротко опушена рослина з дуже дрібними квітками в густих клубочках.

Родина лободові (*Chenopodiaceae*). Трави, напівкущі, рідше кущі або дерева, часто з борошнистою поволокою. Листки прості, чергові, рідше супротивні, часом редуковані або зрослися з меживузлями стебла. Квітки дрібні, непоказні, двостатеві, рідше одностатеві, частіше в клубочках, зібраних у складні волотевидні або колосовидні суцвіття. Будова квіток досить різноманітна; здебільшого вони з простою п'ятичленною оцвіткою і з п'ятьма тичинками, що протистоять листочкам оцвітчини; маточка складається з 2—5 плодолистків, з верхньою одногніздою зав'яззю; плід сухий, горішковидний, рідше ягодоподібний або у вигляді супліддя; зародок зігнутий або спіральний.

Лободові об'єднують близько 100 родів і понад 1500 видів, поширених у природі переважно в степах, пустинях, напівпустинях і прибережних солонцях та солончаках; тут нерідко вони є панівними ландшафтними рослинами, часом на значних площах. Окремі види є бур'янами. Культурних рослин порівняно мало, але економічне значення окремих видів (буряка) досить велике.

Буряк звичайний, або культурний (*Beta vulgaris*) (рис. 109) є дворічною рослиною, що походить, як вважають, від *буряка багаторічного* (*B. perennis*), який дико росте по узбережжю Середземномор'я. Радянські селекціонери вивели однонасінний (одноростковий) цукровий буряк. За площею і врожайми цукрового буряку Радянський Союз стоїть тепер на першому місці в світі. Раніше основними районами його культури була південно-західна частина України (тут в 1827 р. була побудована і перша в Росії цукроварня). Тепер буряк на цукор успішно вирощують у багатьох республіках і областях СРСР.

Шпинат (*Spinacia sativa*) — важлива високовітамінна овочева рослина. Використовують у кулінарії для приготування борщу, супу, соусів. З дикоростучих лободових можна назвати такі.

Лобода (*Chenopodium*) — одно- або дворічні бур'яни з характерною борошнистою поволокою. Найбільше поширені у нас *лобода звичайна* (*Ch.*